

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Kalpten Bir Ev: Koruyucu Aile Müdahale Programının Çocuk ve Ebeveynler Üzerindeki Etkisi

A Home of Hearts: The Effectiveness of an Intervention Program for Foster Families

Selin KİTİŞ¹, Yudum SÖYLEMEZ²

¹ Koç Üniversitesi, skitis@ku.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-0239-3859

² İstanbul Bilgi Üniversitesi,
yudumsoylemez@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-7018-8705

Başvuru: 15.09.2020
Kabul: 09.02.2021

Atıf:
Kitiş, S. ve Söylemez, Y. (2021).
Kalpten bir ev: koruyucu aile
müdahale programının çocuk ve
ebeveynler üzerindeki etkisi. *Toplum
ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 729-753.
DOI: 10.33417/tsh.794922

ÖZET

Koruyucu ailelik çocuk koruma hizmetleri içerisinde dünyada en çok tercih edilen sistemlerden biridir. Bununla beraber, çocukların birçoğu bu ilişkiye önceki olumsuz bakım deneyimleriyle birlikte başlar ve bu durumun koruyucu ailedeki ebeveyn-çocuk ilişkisi üzerinde önemli bir etkisi vardır. Literatür, koruyucu ailelerin bu konuda yaşadıkları zorlukları göstermektedir. Bu çalışma, koruyucu ailelerin bu zorluklarla baş etmesine yardım etmek amacıyla farklı terapi yaklaşımlarından uyarlanmış ebeveyn-çocuk bağlanma ilişkisine odaklanan kısa dönemli yarı yapılandırılmış bir terapi modeli sunmaktadır. Bu müdahale programının uygulanabilirlik ve etkililik değerlendirmesine dair ön bulgular 3-6 yaş arası çocuğu olan altı koruyucu aile ile yapılan uygulamanın ardından nitel ve nicel yöntemlerle gösterilmiştir. Ebeveynlerin koruyucu aileliğe ve programa dair deneyimlerini değerlendirmek için müdahaleden önce ve sonra ebeveyn görüşmeleri yapılmış ve bu görüşmeler tematik analiz ile incelenmiştir. Müdahalenin çocuklar üzerindeki etkisini ölçmek için Çocuk Davranış Değerlendirme Ölçeği, Oyuncak Öykü Tamamlama Testi ve Oyun Değerlendirme Skalası puanları sürecin başında ve sonunda toplanmıştır. Sonuçlar, ebeveynlik becerilerinde ve çocukların oyun kapasitelerinde önemli değişimler göstermiştir. Ebeveynlerin zihinselleştirme ve çocuğa uyumlanma becerilerinde ilerleme ve çocukların sembolik oyun becerilerinde anlamlı gelişme görülmüştür. Çocukların semptomlarında ve bağlanma modellerinde müdahaleden sonra anlamlı değişim olmamıştır. Bu sonuçlar, koruyucu aileler için uygulanabilir ve etkili bir müdahale programı sunarak Türkiye literatürüne ve klinik pratiğine katkıda bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Koruyucu aile, psikoterapi müdahale programı, çocuk psikoterapisi, etkililik araştırması, pilot çalışma

ABSTRACT

Foster care is one of the most preferred services among the child protection systems. However, most of the children enter foster care system with their earlier adverse caretaking experiences, which have a considerable influence on their interactions with foster parents. Literature demonstrates the difficulties foster families face following the placement of the child. This study presents a short-term semi-structured play therapy model, adapted from different therapy approaches, with an aim to support foster families in dealing with these difficulties through focusing on parent-child interaction. A preliminary evaluation of the applicability and effectiveness of the intervention is presented through qualitative and quantitative methods following the implementation of the program with six foster families who have three-to-six years old children.

To examine the experiences of foster parents during the program, parent interviews were conducted before and after the intervention and were analyzed by using thematic analysis. To assess intervention outcome on children, Child Behavior Checklist, Attachment Story Completion Task, and Play Assessment ratings were collected pre- and post-intervention. Results revealed significant improvements in parenting skills and children's play capacities. Parents indicated better mentalization and attunement skills on parent-child interaction, and children showed progress in symbolic play capacity. No significant results were found regarding children's symptoms and attachment patterns after the intervention. These results contribute to the Turkish literature and clinical practice by presenting an applicable and effective intervention for foster families.

Keywords: *Foster care, psychotherapy intervention, child psychotherapy, effectiveness research, pilot study*

GİRİŞ

“Bir kişinin hayatı yalnızca bebekken veya çocukken değil ergenliği, yetişkinliği, hatta yaşlılığı boyunca yakın ilişkilerinin etrafında döner. Kişi bu yakın ilişkilerde kendi içindeki gücü ve hayat enerjisini bulur; buldukları sayesinde o da diğerlerine güç ve hayat enerjisi verir”
(Bowlby, 1980, s. 441).

Çocukların sağlıklı gelişimi için ulaşılabilir bakım verenlerle kurdukları istikrarlı ve öngörülebilir ilişkiler kritiktir. Dolayısıyla, çeşitli nedenlerle biyolojik aileleriyle yaşayamayan ve devlet koruması altına alınmış çocuklar için en uygun uygulama aile yanında bakım sistemleridir (Roy vd., 2000). Bu sistemler arasında en önemli ve en yaygın olanlardan biri koruyucu aile bakımıdır. Koruyucu aile bakımı şu şekilde tanımlanabilir: Çocuğa veya çocuklara bir aile ortamı sağlayarak koruma sorumluluğunu devletle paylaşan kişi veya aile tarafından verilen bakım (Baysal, 2017).

Geçmiş ihmal ve istismar yaşantıları koruyucu aile bakımındaki birçok çocuk için ortak deneyimlerdir. Bu deneyimler sonrasında yeni bir aileyle yaşamaya başlamak hem çocuklar için hem koruyucu ebeveynler için büyük bir stres kaynağı haline gelebilir; hatta koruyucu aile bakımının sonlanmasına sebep olabilir (Sinclair vd., 2000). Diğer yandan, çocukların koruyucu aileleri ile güvenli ilişkiler kurabildiği de bilinmektedir (Schofield ve Beek, 2005).

Koruyucu aile bakımının sunduğu birçok avantajın yanında koruyucu aileler büyük bir sorumluluk altındadır ve çoğu zaman üzerlerindeki yüksek beklentilerle başa çıkabilecekleri yeterli eğitim ve desteğe ulaşamamaktadır (Redfern vd., 2018). En duyarlı ebeveynlerin bile travmatik geçmişleri olan çocukların zorlayıcı davranışları karşısında ne yapacaklarını bilemedikleri ve çocukların ihtiyaçlarına etkili bir şekilde cevap vermekte zorlandıkları düşünüldüğünde, koruyucu aileleri destekleyecek müdahale programlarının geliştirilmesi çocuğa verilen bakım kalitesinin artırılması için büyük önem taşımaktadır. Bağlanma problemlerinin koruma altındaki çocuklardaki yaygınlığı göz önüne alınarak, çocuk ve koruyucu ebeveynler arasındaki ilişki üzerine çalışmak bu programlar için temel bir hedef olmalıdır (Redfern vd., 2018).

Türkiye’deki koruyucu aile hizmetlerinin gitgide yaygınlaşması nedeniyle var olan destek sistemleri koruyucu aileler için yetersiz kalabilmektedir. 2012 yılında aile odaklı hizmetlerin çocuk koruma politikalarında önemli bir yer kaplamaya başlamasının ardından koruyucu aile yanında bakımı sağlanan çocuk sayısında önemli bir artış olmuştur. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın istatistiklerine göre, koruyucu aile yanında bakımı sağlanan çocukların sayısı 2012 yılında 1.492 iken, 2019 yılında bu sayı 7.259’a yükselmiştir. Bu yükseliş göz önüne alınarak, alanda çalışan akademisyenlerin de desteği ile bakanlıkta koruyucu ailelere yönelik bir eğitim hazırlanmıştır (Baysal, 2017). Bu eğitim, koruyucu aileleri desteklemeye yönelik önemli bir adım olsa da, aileler çocuklarıyla yaşamaya başladıktan sonra çeşitli zorluklarla karşılaşabilmekte ve bu zorluklarla baş etmekte zorlanabilmektedirler. Bu nedenle, aileleri destekleyerek koruyucu aile sistemini en iyi hale getirecek ampirik müdahale çalışmalarına ihtiyaç vardır. Türkiye literatüründe koruyucu aileler ile

ilgili bazı araştırma çalışmaları bulunmaktadır, fakat bu çalışmalar daha çok mevcut sistemin işleyişine ve koruyucu ailelerin yaşadıkları zorluklara odaklanmaktadır (Baysal 2017; Erdal, 2014; Karataş, 2007). Alandaki boşlukların daha iyi tanınması ve uygun destek sistemlerinin üretilebilmesi adına bu çalışmaların önemi büyük olsa da Türkiye literatüründe koruyucu aileleri desteklemek için yapılmış uygulamaların değerlendirilmesine dair önemli bir boşluk vardır. Bu çalışma, bu yönde bir müdahale programının pilot uygulamasını sunarak kanıta dayalı koruyucu bir uygulama için zemin yaratmaktadır.

Bu çalışma, farklı psikoterapi yaklaşımlarından uyarlanmış kısa dönemli yarı yapılandırılmış bir oyun terapi modelinin pilot uygulaması ve bu modelin koruyucu ailelerdeki etkililiğinin ve uygulanabilirliğinin ön değerlendirmesidir. Terapi modeli, diğer ülkelerde koruyucu aileler ile başarılı şekilde uygulanan psikoterapi yaklaşımları (bağlanma, oyun ve zihinselleştirme odaklı yaklaşımlar) temel alınarak oluşturulmuş (Adkins vd., 2018; Eyberg, 1988; Hughes, 1998; Jernberg, 1984; Redfern vd., 2018) ve kapsamlı bir müdahale sunabilmek için bütüncül hale getirilmiştir. Çalışmanın amacı, koruyucu aileleri karşılaştıkları zorluklar karşısında desteklemek ve bağlanma ilişkisine odaklanan erken müdahale sayesinde koruyucu bir zemin yaratarak uyum sürecini daha iyi bir şekilde geçirmelerine yardım etmektir. Çalışmada, müdahale programının (1) koruyucu ebeveynler ve çocukları arasındaki etkileşimin kalitesini arttırması, (2) koruyucu ebeveynlerin çocuklarının zor davranışlarıyla başa çıkmalarına yardım etmesi, (3) koruyucu ebeveynlerin çocuklarını anlama ve zihinselleştirme kapasitelerini arttırması, (4) koruyucu aile bakımındaki çocukların sembolik oyun kapasitelerini arttırması, (5) koruyucu aile bakımındaki çocukların bağlanma güvenliliğini arttırması, ve (6) koruyucu aile bakımındaki çocukların zorlayıcı davranışlarını azaltması amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmaya başlamadan önce T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile iletişime geçilmiştir ve çalışma, bakanlık izni ve kuralları çerçevesinde planlanmıştır. Çalışma grubu, bakanlığa bağlı İstanbul Koruyucu Aile Birimi tarafından yönlendirilen koruyucu ailelerden oluşmaktadır. Çalışma süreci, altı aile ile Şubat 2017 tarihinde başlamış ve Mayıs 2017 tarihinde sonlandırılmıştır. Bütün aileler sürecin sonuna kadar çalışmaya aktif şekilde katılım göstermiştir. Çalışma süreci, ebeveynlerin ve çocukların birlikte katıldıkları oyun seanslarını ve ebeveynlerin yalnız katıldığı ebeveyn görüşmelerini içermektedir; bu nedenle, araştırma verileri hem çocuklardan hem koruyucu ebeveynlerinden toplanmıştır. Araştırma için İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 2016-20024-046 numaralı proje ile 4 Ekim 2016 tarihinde onay alınmıştır. Aynı zamanda, çalışmaya katılmak isteyen koruyucu ebeveynlerden araştırmaya katılıma dair sözlü ve yazılı onam alınmıştır.

Çalışma Grubu

Katılımcılar 3-6 yaş arasında bir çocuğun koruyucu ailesi olan ve programa katılmaya gönüllü altı aileden oluşmaktadır. Ailelere, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı İstanbul İl Müdürlüğü'nde çalışan sosyal çalışmacılar tarafından ulaşılmış ve çalışmanın detayları anlatılmıştır.

Uyum sürecinin başında destek sağlayabilmek amacıyla yerleştirmesi son bir sene içinde gerçekleşmiş koruyucu aileler tercih edilmiştir; fakat yerleştirmesi bir seneden önce yapılmış olan ama sosyal çalışmacılar tarafından programdan fayda sağlayacağı düşünülen iki aile de katılımcı olarak programa dahil edilmiştir. Katılımcılara dair sosyodemografik bilgiler, koruyucu ebeveynler tarafından doldurulan demografik formlar aracılığıyla elde edilmiştir. Koruyucu ebeveynlerin hiçbirinin koruyucu aile oldukları çocuktan başka çocukları yoktur ve her aile farklı sosyoekonomik seviyelere sahiptir. Çalışmaya katılan çocukların cinsiyetlerini, yaşlarını ve koruyucu ailede geçirdikleri süreyi içeren demografik bilgiler Çizelge 1’de sunulmuştur.

Çizelge 1. Koruyucu Aileye Yerleştirilen Katılımcı Çocukların Sosyodemografik Özellikleri

ID	1	2	3	4	5	6
Cinsiyet*	1	2	1	1	1	2
Yaş	5	3	5	3	6	4
Koruyucu ailede geçirilen süre* (ay)	7	16	2	9	12	42

* 1 = Erkek; 2 = Kız

Veri Toplama Araçları

Çalışmada, koruyucu aileleri kapsamlı bir şekilde değerlendirebilmek ve programın etkililiğini çeşitli alanlarda görebilmek adına farklı veri kaynakları kullanılmıştır. İlk olarak, ailelerin deneyimlerini derinlemesine inceleyebilmek için ebeveynlerle görüşmeler yapılmış ve bu görüşmelerdeki anlatımları üzerinden deneyimleri tematik olarak analiz edilmiştir. Ayrıca, çocuğun semptomlarına, bağlanma temsillerine ve oyun kapasitesine dair daha standardize sonuçlar elde edebilmek için bu alanlarda nicel değerlendirme yöntemleri de kullanılmıştır. Elde edilen bulgular nitel ve nicel yöntemlerle analiz edilmiştir.

Nitel Araçlar

Müdahale programı boyunca koruyucu ailelerin deneyimlerinin derinlemesine incelenebilmesi için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşmeler müdahaleden önce ve sonra olmak üzere iki aşamada her aileyle bireysel olarak yapılmıştır ve toplam 12 görüşme verisi elde edilmiştir. Görüşme içeriği, ailelerin müdahale süreci boyunca deneyimledikleri kazanımlara, gelişmelere, değişimlere, duygu ve düşüncelere dair sorular içerdiği gibi, koruyucu ailelerin yaşadıkları zorluklar, koruyucu aile olma süreci, ailenin ve aile bireylerinin özellikleri gibi koruyucu aileliğe dair de çeşitli sorular içermektedir. Bütün görüşmeler, bir üniversitenin psikolojik danışmanlık merkezindeki bir terapi odasında gerçekleştirilmiştir.

Veri analizi, nitel bir verideki temaları belirleme yöntemi olan tematik analiz ile yapılmıştır (Boyatzis, 1998). Görüşmeleri sistematik olarak incelemek ve ortak özellikleri kapsayıcı başlıklar altında

kodlamak için nitel veri analizi yazılım programı (MaxQData) kullanılmıştır. Temaların güvenilirliği veri çeşitlemesi ile sağlanmıştır (Hays ve Singh, 2011).

Ebeveyn görüşmelerine ek olarak, terapist gözlemlerine dayanarak oyun seanslarındaki ortak temalar çıkarılmış ve değerlendirilmiştir. Bunun için, her oyun seansı detaylı bir şekilde incelenmiş ve her seans için ön plandaki temalar not edilmiştir. Daha sonra, her çocuk için ayrı ayrı çıkarılan bu temalar içerisinde ortaklaşan noktalar tespit edilmiş ve seanslara dair ortak temalar oluşturulmuştur. Ortak temalar, oyun seanslarına dair gözlemsel veriyi oluşturmaktadır.

Nicel Araçlar

Nitel veriyi nicel değerlerle desteklemek ve müdahale sonrasında çocukların gelişimini standart ölçeklerle değerlendirmek için üç araç kullanılmıştır: Çocuk Davranış Ölçeği, Bağlanma Öykü Tamamlama Testi ve Oyun Değerlendirme. Programın ilk ve son seansında çocukların davranış problemlerini ve bağlanma modellerini ölçmek amacıyla Çocuk Davranış Ölçeği ve Bağlanma Öykü Tamamlama Testi uygulanmıştır. Bağlanma Öykü Tamamlama Testi'nden elde edilen veriler güvenilirliği yüksek kodlamacılar tarafından kodlanmıştır (kodlamacılar arasındaki güvenilirlik .89'dur). Çocukların sembolik oyun kapasitelerini ölçmek için her oyun seansı klinik gözlemciler tarafından gözlemlenmiş ve not edilmiştir. Seansların çocuk odaklı serbest oyun kesitleri içeren son yirmi beş dakikası güvenilirliği yüksek kodlamacılar tarafından Oyun Değerlendirme yöntemi ile kodlanmıştır (kodlamacılar arasındaki güvenilirlik .82'dir). Her iki yöntem için de aynı iki kodlamacı kullanılmıştır. Kodlamacılar araştırma ekibine dahil olmayan klinik psikoloji yüksek lisans öğrencileridir. Araştırma ve katılımcılara dair bilgiler kodlamacılarla paylaşılmamıştır. Kodlamacılar arası güvenilirlik, kodlamaların birbirleri ile istatistiksel ilişkisi üzerinden elde edilmiştir. Nitel analiz için kullanılan ölçekler aşağıda detaylıca açıklanmıştır.

Çocuk Davranış Ölçeği:

Çocuk Davranış Ölçeği (Child Behavior Checklist [CBCL]; Achenbach, 1991) çocuklardaki davranış problemlerini saptamak için kullanılan en yaygın ölçeklerden biridir. 1.5-5 yaş arasındaki çocuklar için kullanılan versiyon, 99 problemlerle davranış maddesi içermektedir ve ebeveynlerden bu maddelerin çocukları için ne kadar doğru olduğunu üç noktalı skala üzerinden (0 = "doğru değil", "1 = "bazen ya da biraz doğru", 2 = "çok ya da sıklıkla doğru") belirtmelerini istemektedir. Maddeler içe dönük (örneğin; depresyon, kaygı), dışa dönük (örneğin; saldırganlık, suça yönelik davranışlar), veya toplam problemler için hesaplanabilir. Ölçeğin iç tutarlılığı (içe dönük: $\alpha = 0.89$; dışa dönük: $\alpha = 0.93$; toplam: $\alpha = 0.97$) ve test-tekrar test güvenilirliği (içe dönük: $r = 0.77$; dışa dönük: $r = 0.89$; toplam: $r = 0.94$) yüksektir (Achenbach & Rescorla, 2000). Ölçek, iyi iç tutarlılık (içe dönük: $\alpha = 0.93$; dışa dönük: $\alpha = 0.90$; toplam: $\alpha = 0.88$) ve test-tekrar test güvenilirlik (içe dönük: $r = 0.93$; dışa dönük: $r = 0.93$; toplam: $r = 0.84$) katsayılarıyla Türkçeye uyarlanmıştır (Erol ve Şimşek, 2010).

Bağlanma Öykü Tamamlama Testi:

Bağlanma Öykü Tamamlama Testi (Attachment Story Completion Task [ASCT]; Bretherton vd., 1990) ilişkisel öğeleri tetikleyen hikayeler kullanarak çocukların ebeveyn-çocuk bağlanma ilişkisine dair zihinsel temsillerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çocuklar bir dizi yarım hikâyeyi oyuncakları kullanarak veya sözel ifade ile tamamlar ve bu hikayeler standart yöntemlerle kodlanır. Bu çalışmada, Granot ve Mayseless (2001) tarafından geliştirilen ve Uluç (2005) tarafından Türkçeye uyarlanan Oyuncak Öykü Tamamlama Testi versiyonu kullanılmıştır. Bu versiyon beş hikâyeden oluşmaktadır: (1) çocuk kahvaltıda meyve suyunu döker; (2) çocuk parkta bir taşın üzerinden düşerek yaralanır; (3) çocuk uyumaya gidince karanlıktan korkar; (4) ebeveynler çocuğu bir bakıcı ile bırakarak bir süreliğine evden ayrılır; (5) ebeveynler eve geri döner. Bu hikayeleri değerlendirmek için beşli likert ölçeği kullanılır ve bağlanma sınıflamaları çocuğun bu hikayelerden aldığı puanların ortalaması alınarak yapılır. Puanlama yapılırken dört alt-ölçek kullanılır: duyguların ifadesi, ebeveyn-çocuk ilişkisinin mahiyeti, çatışmaların çözülmesi ve çocuğun aktarımlarının hikâye temalarıyla tutarlılığı. Testin puanlayanlar arası güvenilirliği orijinal ölçek için .78 ve .85, uyarlanmış ölçek için .81 ve 1.0 arasındadır (Granot ve Mayeless, 2001; Uluç, 2005). Bu çalışmada hikayeler iki eğitilmiş ve güvenilirliği yüksek ($r = .89$) kodlayıcı tarafından kodlanmıştır.

Oyun Değerlendirme:

Sembolik oyun bilişsel ve duygusal süreçler dahil olmak üzere çeşitli bileşenlerden oluşmaktadır (Fein, 1987; Rubin vd., 1983; Russ, 2004; Singer ve Singer, 1990). Bilişsel süreçler anlatıların mantıksal organizasyonunu, aykırı düşünceleri, sembolizasyon ve hayal gücünü; duygusal süreçler ise duyguların ve duygu yüklü temaların oyun içindeki ifadesini içermektedir. Oyunda Duygu Ölçeği Okul Öncesi Versiyonu (Affect in Play Scale - Preschool Version [ASP-P]; Kaugars ve Russ, 2009) ampirik olarak doğrulanmış uygulama ve puanlama yöntemleriyle sembolik oyundaki duygusal temaları ve bilişsel boyutları değerlendiren standart bir ölçektir (Russ, 2004). Standart olarak, bireysel uygulanan beş dakikalık yarı yapılandırılmış oyun kesimlerinin kamera kayıtları üzerinden değerlendirme yapılmaktadır; fakat bu çalışmada yasal kısıtlamalar sebebiyle kamera kaydı kullanılmadığı için gözlem notları üzerinden ölçeğin yalnızca bilişsel boyutları ele alınmıştır. Organizasyon, Detaylandırma, Hayal Gücü ve Rahatlık alt ölçekleri iki eğitilmiş ve güvenilir ($r = .82$) kodlayıcı tarafından yirmi beş dakikalık oyun kesitleri için beş üzerinden puanlanmıştır.

Yöntem

Uyum sürecinde koruyucu ailelerle çalışmak, koruma altındaki çocukların psikolojik dinamiklerine dair kapsamlı bir anlayış ve yüksek bir vasıf gerektirmektedir. Müdahaleyi yürütecek olan uzmanın çocuklarla, ebeveynlerle ve en önemlisi ebeveyn-çocuk ilişkisiyle çalışmak konusunda yetkin olması ve oyunu kullanarak aile ve çocuk odaklı terapi planları oluşturabilmesi önemlidir. Bu programın uygulanabilmesi için programa dair eğitimin ve süpervizyon sürecinin tamamlanmış olması gerekmektedir.

Bu çalışma için, farklı modellerden parçaların bütünleştirilmesi ile bağlanma odaklı yarı-yapılandırılmış bir müdahale programı oluşturulmuştur. Bu program, koruyucu ailelere yönelik on dört haftalık bir önleyici terapi çalışması olarak planlanmıştır. Programın amacı, erken müdahale yöntemi ile ebeveyn ve çocuk arasındaki iletişime ve bağlanma ilişkisine odaklanarak koruyucu ebeveynlerin zorluklarla daha iyi başa çıkmalarına yardımcı olmak, çocukların psikolojik iyi oluş seviyelerini arttırmak ve ailelerin daha sağlıklı bir uyum süreci geçirmelerini desteklemektir. Program, olumsuz deneyimlerden ve travmalardan yüksek derecede etkilenen gelişimsel alanlar içerisinde olan bağlanma, duygu regülasyonu, gelişimsel yetkinlikler ve benlik algısı üzerine odaklanmaktadır. Ayrıca, ebeveynlerin çocukların zor davranışlarının altındaki motivasyonu daha iyi anlayabilmelerine ve bu davranışlar karşısında daha duyarlı tepkiler verebilmelerine yardım etmek için ebeveynlerin yansıtıcı işlev kapasiteleri ve zor duyguları yönetebilme becerileri üzerinde de durulmuştur.

Program, ebeveynlerle psikoeğitim grupları, ebeveyn görüşmeleri ve ebeveyn-çocuk oyun seansları içermektedir:

- 1.Seans: Bağlanma, travma ve ebeveynlik becerileri odaklı psikoeğitim
- 2.Seans: Ebeveynlerle ilk görüşme seansları
- 3.Seans: Oyun Seansı 1 – Tanışma ve Değerlendirme
- 4.Seans: Oyun Seansı 2 – Yansıtma ve Aile Bütünlüğü
- 5.Seans: Oyun Seansı 3 – Bağlanma-Odaklı Aile Oyunları
- 6.Seans: Oyun Seansı 4 – Beden Çizimi
- 7.Seans: Ebeveynlerle geri bildirim görüşmeleri
- 8.Seans: Oyun Seansı 5 – Duygu Farkındalığı
- 9.Seans: Oyun Seansı 6 – Duygu Düzenleme
- 10.Seans: Oyun Seansı 7 – Koruyucu Aile Hikayesi
- 11.Seans: Ebeveynlerle geri bildirim görüşmeleri
- 12.Seans: Oyun Seansı 8 – Hayat Kitabı
- 13.Seans: Oyun Seansı 9 – Veda ve Değerlendirme
- 14.Seans: Ebeveynlerle son görüşme seansları

Seansların sırası ve içeriği teori ve literatüre dayalı olarak oluşturulmuştur. Ebeveynlerin çocuklarıyla uygulamaya geçmeden önce bağlanma, travma, gelişim, oyun ve ebeveynlik ile ilgili temel bilgileri edinmeleri önemli olduğu için (Steward ve O'Day, 2000), program psikoeğitim ile başlamaktadır. Ayrıca literatürde, psikoeğitim grup seanslarının, ebeveynlerin benzer zorluklardan geçen bir grubun parçası olduklarını hissetmelerine yardımcı olarak aidiyet duygularını arttırdığı ve müdahalenin ilerleyen aşamaları için motivasyonlarını yükselttiği gözlemlenmiştir (Hughes, 1999). Ebeveynlerle

ilk görüşme seansları ise terapistin aile ile güvene dayalı bir ilişki kurmasına ve aileyi tanımak için gerekli bilgileri almasına olanak sağlamaktadır. Bu seansta aile ve çocuk hakkında alınan bilgiler, terapistin oyun seanslarında her ailenin bireysel özelliklerini dikkate alarak çalışmayı yürütmesine yardım etmektedir.

Hughes (1999) terapi sürecinin etkililiğini arttırmak için koruyucu ailelerle yapılan seanslarda ebeveyn ve çocuklarla uygulanabilecek bağlanma-odaklı teknikler önermiştir. Bu öneri dikkate alınarak oyun seansları ebeveynlerin de dahil olacağı şekilde yarı-yapılandırılmış olarak düzenlenmiştir. Seanslar haftada bir standart bir oyun terapi odasında yapılmıştır ve her seans 50 dakika sürmüştür. Oyun seanslarının yaklaşık yirmi beş dakika olan ilk bölümünde belirli bir tema etrafında çeşitli terapötik çalışmalar yapılmaktadır. İkinci bölüm ise ebeveynlerin ve terapistin çocuğun yönlendirmesini takip ettiği çocuk-odaklı oyun kesitlerinden oluşmaktadır. Yapılandırılmış kısım önemli alanlara odaklanmaya ve bu alanlar üzerine çalışmaya olanak sağlamaktadır. Yapılandırılmamış çocuk-odaklı kısım ise 1) çocuğun içsel çatışmalarını oyun içerisinde ifade etmesine, 2) ebeveynlerin çocuklarını ve çocuklarının iç dünyalarını daha iyi anlamasına, 3) terapistin oyun içinde çocuğun psikolojik meseleleriyle çalışmasına ve bu sürece ebeveynleri de dahil etmesine imkân vermektedir. Oyun seansları, yapılandırılmış ve öngörülebilir bir ortamda uyumlanmayı ve sınır koymayı birleştirmekte ve ailelerin evde kendilerinin de uygulayabileceği bir bakım verme örneği sunmaktadır. Bu nedenle, terapistin çocukla ilişkisinde çocuğun ihtiyaçlarına duyarlı tepkiler verirken aynı zamanda uygun sınırlar ve rutinler oluşturabilmesi önemlidir. Terapist bu seanslarda oyunu, çocuğun travmalarıyla çalışmak ve koruyucu ebeveynleriyle güvenli bir ilişki kurmasına yardım etmek için kullanılmalıdır. Terapistin çocukla kurduğu ilişki, ebeveynler için, çocuğun karşılanmamış ihtiyaçlarının nasıl karşılanabileceğine ve bu ihtiyaçların yarattığı zor davranışların karşısında nasıl tepkiler verilebileceğine dair bir model oluşturur. Aynı zamanda, bu süreçte terapistin ebeveynler için de yargıdan uzak ve olumlu tarafların öne çıkarıldığı güvenli bir alan sağlaması ve süreci onlarla iş birliği içinde yürütmesi önemlidir.

İlk ve son oyun seansı, değerlendirme prosedürlerinden oluşmaktadır. Diğer oyun seansları ise ebeveyn-çocuk arasındaki bağlanma ilişkisine ve çocuğun iç dünyasına odaklanmaktadır. Geçmiş deneyimlerle çalışmaya geçmeden önce güvenli bir ortam yaratabilmek ve bağlanma ilişkisini güçlendirmek için ilk dört oyun seansındaki temel odak ebeveyn-çocuk arasındaki etkileşim ve aile üzerindedir. Diğer iki oyun seansı bazı zor duyguları tanımak ve düzenlemek konusunda aileleri desteklemeyi amaçlamaktadır. Bu iki oyun seansı temel duygu düzenleme becerileri üzerine çalışmanın yanında, sonraki haftalarda başlayacak olan koruyucu aile çalışmaları için de bir hazırlık niteliğindedir. Son iki oyun seansı hem çocuklar hem aileler için zor duyguları tetikleyebilecek çocuğun geçmiş deneyimlerine odaklanmaktadır. Bu iki oyun seansında terapistin dikkatle ilerlemesi ve aileyi hazır olmadıkları bir çalışmaya zorlamaması önemlidir.

Oyun seanslarında terapistin kullandığı müdahaleler üç ana başlık altında toplanabilir. *Zihinselleştirme odaklı müdahaleler*, ebeveynin hem kendi zihnini hem de çocuğunun zihnini anlamasına yönelik müdahalelerdir. Bu müdahalelerden biri, yansıtma. Yansıtma yaparak, terapist ebeveynin ifadelerini kendi anladığı şekilde yeniden onlara aktararak zihinselleştirmelerine yardımcı olmalıdır. Örnek olarak şu cümle gösterilebilir, *“Anlattıklarınızdan iki şey duyuyorum. Bir tanesi kendini kontrol edemiyor, diğeri aklında tutamıyor”*. Ayrıca, çocuğun zihnini anlamaya çalışmak ve çocuğun davranışlarının altındaki duygusal nedenleri vurgulamak da bu uygulamada terapistin sıklıkla kullandığı tekniklerdendir, *“Belki siz ona bir şey demediniz ama o kızdığınızı fark ettiği için eski anılarını hatırladı o sırada”, “Bu davranışla aslında benimle ilgilenin diyor”, “Belki öğreneceği şeylerden korkuyor olabilir. Geçmiş üzerine düşünmek çok kaygı uyandırıcı, çok kafa karıştırıcı olabilir. Bu nedenle geçmişle ilgili konuşmak istemiyor, kaçıyor olabilir. İleride daha hazır olduğunda düşünebilmeye, konuşabilmeye başlayacak”*. Destekleme ve onaylama, terapistin kullandığı diğer bir yöntemdir. Ebeveynlerin desteklendikleri, zorluklarının ve olumlu ebeveynlik becerilerinin onaylandığı bir ilişki içinde özyeterlilik duygularının artacağı, dolayısıyla çocuklarına daha iyi ebeveynlik yapabilecekleri düşünülmektedir. Bu amaçla, terapist aileye destekleyici bir dille yaklaşmalıdır. Örneğin, *“Çok zor bir şey başarmışsınız”; “Bu gerçekten sizin için çok zor olmalı”*. Son olarak, terapistin kullandığı müdahaleler psikoeğitim başlığı altında toplanabilir. Terapist ebeveynleri çocukların gelişim özellikleri, çocuğu sakinleştirebilecek müdahaleler ve sınır koyma konularında bilgilendirmiştir. Bu müdahaleye örnek olarak şu cümleler gösterilebilir, *“2-3 yaş tam -benim dediğim olacak- yaşı, hayır deme yaşı”; “Kriz geçirdiğinde kendini yere atıyorsa onu tutup ‘tamam şu anda çok kızdın tamam’ diye bir süre orada durmak, sakinleşinceye kadar onu kucağınızda tutmak sakinleşmesi için yardımcı olabilir”*. Psikoeğitim müdahaleleri, ebeveynlerin çocuklarıyla ilişkilerinde zorlandıkları meseleler hakkında kendilerini geliştirmelerini amaçlamaktadır.

BULGULAR

Bu bölümde ilk olarak, oyun seanslarına dair gözlemsel bulgular sunulacaktır. Daha sonra, ebeveyn görüşmelerinden elde edilen görüşmelere dair nitel bulgular anlatılacaktır. Son olarak, çocukların semptomlarını, bağlanma süreçlerini ve oyun kapasitelerini içeren nitel bulgular üzerinde durulacaktır. Bölümün sonunda, bulgulara dair genel bir özet sunulacaktır.

Gözlemsel Bulgular

Gözlemciler oyun seansları boyunca çocukların oyunlarına ve ebeveyn-çocuk etkileşimine dair ayrıntılı notlar almıştır. Bu notlar üzerinden süreç boyunca çocukların oyunlarındaki baskın temalar incelenmiştir.

İlk oyun seansında neredeyse her çocuk dağınık oyun tipinde kaçınma ve hiperaktivite davranışları göstermiştir. Yapılandırılmış kısmın aynalama ve aile bütünlüğüne odaklandığı ikinci oyun seansında, ebeveynler çocukları oyunda takip etmeyi denemeye başlamış, çocuklar da çocuk odaklı yapılandırılmamış kısımda oyunlarında agresyon, iyileşme ve kurtarılma temaları getirmiştir. İlk kısımda bağlanma-odaklı aktivitelerin yapıldığı üçüncü oyun seansı, ebeveynler ve çocuklar

arasında oyunsu ve neşeli etkileşim anları içermektedir. Aynı zamanda, bu seansta çocuklar daha çok sembolik oyuna geçmeye başlamıştır. Beden çizimi içerikli dördüncü seansta, ebeveynlerin çocukların bedenlerini bir kağıt üzerine çizebilmeleri için çocuklardan kağıdın üzerine yatmaları istenmiştir; fakat bu durum birçok çocuk için ilk aşamada kaygı verici olmuştur. Terapistin desteğiyle rahatlayıp çalışmaya katılmayı kabul etseler de ilk başta kağıdın üzerine yatmak istememeleri dördüncü seansta çocukların ortak bir teması olarak görülmüştür. Duygu farkındalığına odaklanan beşinci seansta çocuklar çokça kaçınan davranış sergilerken, duygu düzenlemeye odaklanan altıncı seansta daha katılımcı olmuşlardır. Koruyucu aile hikayesinin çalışıldığı yedinci seansta, ebeveynlerin çocuklarına yönelik aktif destekleyici tutumları dikkat çekici olmuştur. Çocuklar da bu çalışmaya istekli bir şekilde katılmış ve çocuk-odaklı yapılandırılmamış kısımdaki sembolik oyunda koruyucu aileleriyle olan yeni yaşamlarına dair oyunlar oynamışlardır. Hayat kitabına odaklanan sekizinci seans çocuklar için zorlayıcı olmuştur. Seans boyunca çocukların kaçınan ve inkar edici tutumları dikkat çekmiştir. Bu süreçte ebeveynlerin çocuklarına karşı oldukça duyarlı ve destekleyici olduğu görülmüştür. Yedinci ve sekizinci seansta birçok çocuk koruyucu aileleri için oyuncak ve sanat malzemelerinden hediyeler hazırlayıp seansın sonunda onlara sunmuştur. Son oyun seansında, çocukların kendilerini ifadelerinde ve sembolik oyun kapasitelerinde önemli bir gelişme olduğu gözlemlenmiştir. Karşılıklı sembolik oyun kesitleri içerisinde ebeveynler ve çocuklar arasındaki oyunsu ve neşeli etkileşim de dikkat çekici olmuştur. Veda kısmında bazı çocuklar kaçınan davranışlar göstermiştir.

Nitel Bulgular

Müdahaleden önce ve sonra koruyucu ebeveynlerin anlatımlarındaki ortak temaları belirleyebilmek için ilk ve son ebeveyn görüşme notları Tematik Analiz (Boyatzis, 1998) yöntemiyle değerlendirilmiştir. İlk ve son görüşmelerin kodları öncelikle ayrı ayrı analiz edilmiş, daha sonra çalışmanın etkilerini bu görüşmelerde izlemek amacıyla bu kodlar birbirleriyle bağlantı kurarak temalaştırılmıştır. Ebeveynlerin ilk ve son seanslarda daha çok vurguladıkları noktalar bu temaların içerisinde detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Tüm görüşmelerden ve gözlem notlarından elde edilen veriler doğrultusunda 2 ana tema ortaya çıkmıştır:

1) Ebeveyndeki Değişim: Programın ebeveynler üzerindeki etkileri

- a. *Çocuğu anlama*: Koruyucu ebeveynlerin en çok bahsettikleri deneyimlerden biri çocuğu anlama çabası olmuştur. İlk görüşmelerde anne ve babalar çocuklarının zor davranışlarının altındaki sebepleri anlamaya çalıştıklarını örnekler vererek ifade etmişlerdir. Örneğin, koruyucu ebeveynlerden biri çocuklarının çok iştahlı bir çocuk olduğundan ve bazen fazla yediği için kustuğundan bahsederken şu şekilde bir açıklama getirmiştir: "*Bana büyük bir meyve tabağı yap diyor, normal yemek tabağına koyuyorum, yiyor bitiriyor. Ben de şeye bağlıyorum yani doymamışlık olabilir*". İlk görüşmelerde, ebeveynlerin çocuklarının duygularını da anlamaya çalıştıkları görülmüştür. Ebeveynlerin, çocuklarının duygularını anlamının önemli olduğunun

farkında oldukları, ancak bunun onlar için bazen kafa karıştırıcı olabildiği gözlemlenmiştir. Örneğin, bir ebeveyn şöyle demiştir, “*Mesela sizce biliyor mu? Biliyor diyor doktor mesela, ailesi tarafından terk edildiğini biliyor diyor. Bildiği için bu hırçınlığı, bildiği için size pes ettirene kadar neler yapacak ki acaba siz de onu terk edecek misiniz diye. Peki o zaman ailesinin terk ettiğini biliyor. Ben o yarayı su üstüne mi çıkaracağım yani yüzleştirme mi yapacağız yani?*”. Bu anlama çabasının ebeveynlerde çalışmanın başında oldukça fazla olduğu bulunmuş olsa da, çalışma sürecinde bazı anne babaların bu çabalarına rağmen çocuğun davranışlarının arkasındaki duyguları anlamakta zorlandığı gözlemlenmiştir. Ebeveynlerin bu becerisi, çalışmanın sonlarına doğru artmıştır. Son görüşmelerde, ebeveynlerin çocuğun duygularını anlama kapasitelerinin ve dolayısıyla çocuğun zor davranışlarına karşı toleranslarının arttığı ortaya çıkmıştır. Çocuğunun öfke probleminden dolayı çok zorlanan koruyucu ebeveynlerden biri buna dair net bir örnek vermiştir, “*Öfkeye dönüşüyor her şey. Siz dediniz ya hani duvar örmüş dışarıya, dışarıdan almıyor kendine bir duvar örmüş. Ben onunla ilgilenirken bazen o duvarı indiriyor*”. Çocuğun saldırgan davranışları başta ebeveyni için dayanılmaz olsa da, aynı ebeveyn çocuğun duygusal durumunu gözlemleyip ayırt edebilmeye başladıkça öfke patlamalarına daha sağlıklı tepkiler verebilmeye başlamıştır. Ayrıca, çocuğun bu davranışlarını kendisini kızdırmak için değil, acı çektiği için yaptığı şeklinde yorumlayabilmeye ve “*bilinçli olarak yapmıyor, farkında değil*” diyebilmeye başlamıştır. Anne babalar sadece çocuklarının davranış ve duygularına dair değil, kendi içsel süreçlerine dair de farkındalık geliştirmişlerdir. Örneğin, çocuğunun okul başarısına çok önem veren ve çocuğunun derslere karşı ilgisizliğinden büyük kaygı duyan bir koruyucu ebeveyn, çalışmanın sonunda çocuğunun ihtiyaçlarını daha çok fark ettiği noktada kendi kaygılarını bir kenara bırakabilmiş ve şu cümleyi kurmuştur, “*İşte geldi bahar ayları gevşer gönül bağları şeklindeyiz bu ara (güler). Çok üstüne gitmiyorum çünkü o da çok sıkıldı, çok uzun sürdü çünkü okulların kapanmasına çok az kaldı. Tekrar disipline olacaktır*”. Ebeveynlere programla ilgili en çok akıllarında kalanlar sorulduğunda, ebeveynlerin çoğu programın çocuklarının zor deneyimlerine dair derin bir farkındalık kazanmalarını sağladığını ifade etmiştir, “*Yani işin açıkçası ben en fazla faydayı sizden gördüm, siz dediniz ya bana duvar örmüş almıyor. Birçok psikoloğa psikiyatriste gittim hiçbiri sizin kadar inmedi derinliğe, Allah razı olsun. Sizden hakikaten bir sürü şey öğrendim, onun seviyesine inme, kurallarını tanıma. Daha bilinçlendim, o zaman daha agresifti, ben bağıryordum, bağırarak çağırmakla olmuyor. Ben de eğitim aldım. Baya eğitim aldım ben de, bilinçli davranmaya başladım*”. Programın başında çocuğun unutkanlıklarından şikayet eden bir başka koruyucu ebeveyn, programın sonunda çocuğun unutkanlığından şu şekilde bahsetmiştir, “*Unutkanlıkları eskisine göre az şimdi. Hatırlamak istemedikleri mi vardı, unutuluyordu, hatırlamak istemiyordu, ondan mı bilmiyorum artık*”. Bazı ebeveynler ise çocukların zihinleri kadar kendi tepkilerinin de farkına varmıştır, “*Ben o gün hatırlarsanız farkında olmadan müdahale ettim sonra kendimi toparladım. Bizim hayatımıza yer kalmayacak dedim, o kadar büyük çiziyordu ki (geçmiş). Aslında o (geçmiş) kafasında çok büyük bir alan dolduruyor mutlaka*”. Aynı ebeveyn, görüşmenin ilerleyen kısımlarında çocuğuyla ilgili şu

farkındalığını dile getirmiştir, “Çocuğun neye ilgisi olduğunu da öğreniyorsun. Mesela onun oyuncak silahlara ilgisi olduğunu hep biliyordum ama seanslarda zamanının yüzde seksenini oyuncak silahlarla geçirecek kadar fazla olduğunu bilmiyordum”. Bu söylemlerden anlaşıldığı kadarıyla, program ebeveynlerin çocukların zihinlerini anlamalarına yardımcı olmuştur ve çocuklarına dair kazandıkları farkındalık, programa katılan koruyucu ebeveynler için büyük önem taşımaktadır.

- b. *Sınır koyma becerisi*: Ebeveynlerin özellikle çalışmanın başında bahsettikleri en büyük zorluk çocuğa sınır koymak ile ilgili olmuştur. Bazıları, çocuğu doğru davranmaya ikna edebilmek için uzun açıklamalar yaptıklarından bahsetmişlerdir. Örneğin bir anne riskli bir durum anında çocuğu nasıl durdurduğunu şöyle anlatmıştır, “Tamam oğlum al diyorum ama bu zararlı diyorum. Mesela makas bulmuştu dün, onun yuvarlak uçlu biliyorsunuz makasları, sivri makas, ama bu çok zararlı, sivri makas, gözümüze bir yerimize gelirse çok acır, al, bırak diyorum babası oğlum zaten verir. Öyle deyince zaten veriyor”. Bazı ebeveynler ise kısa süreli çözüm olan ancak sonrasında sürekli bir çekişmeye sebep olabilen stratejilerden bahsetmişlerdir. Bir ebeveyn şöyle demiştir, “Çizgi film çok seyrediyor, kapatıyorum değiştiriyorum başka şeyler açıyorum, diyor ki anne aç. Kızım uykusu gelmiş uyuyorlar diyorum, biraz kandırıyorum onu bir yarım saat”. Kurallara uyum konusunda çok fazla zorluk yaşayan bir çocuğun ebeveyni, çalışmanın başında, net sınırlar koyamadıkları için bazen blöf yaptığını anlatmıştır, “Ama bak bana kuşlar söylüyor diyorum, öğretmenin söylediğini söylemiyorum, öğretmeni çünkü öyle bir şey söyledi kendisine karşı güvensizlik oluşmasın diye. Kuşlar var kuşlarla konuşuyorum o kuşlar geliyor söylüyor bana diyorum”. Aynı ebeveyn, çalışmanın sonunda önemli bir ilerlemeden bahsetmiştir, “Bazı noktalarda sınır koymalara başladık. O sınır koymaları başta fazlasıyla reddetti. Şimdi o sınır koymaları kabullenme aşamasında kabulleniyor; başladı yani ”.
- c. *Çocuğu sakinleştirebilme*: Birçok ebeveyn programla birlikte geliştirdikleri becerilerden birinin, yoğun duygu anlarında çocuklarını yatıştırabilme becerisi olduğunu ifade etmiştir. Örneğin bir ebeveyn son görüşme seansında şöyle demiştir, “Çocuğu sakinleştirmenin başka bir kuralı varmış o bize yararlı oldu. Ondan sonra kızdığı zaman nasıl davranmamız gerektiğini öğrendik”. Bir başka ebeveyn ise çocuğunun öfke duygularıyla baş etmesine nasıl yardım edebileceğini öğrendiğini ifade etmiştir ve şunları söylemiştir, “Ben burada agresyonu nasıl yenmesi gerektiğini öğrenip evde de aynı şeyi yapmasına izin verdim. Ve dolayısıyla onun en büyük problemi o agresyon ve şiddet olduğu için onu evde yastıkla vesaire yada arabada çığlık atarak atlattığımızda okulda daha sakinleşmiş oldu. Bana göre en büyük katkısı bu yani”.
- d. *Çocukla oyun oynama becerisi*: Ebeveynlerin birçoğunun programa başladıklarında oyun oynamanın çocuklar için öneminin farkında olmadıkları görülmüştür. Koruyucu ebeveynler, program boyunca oyun seanslarının yardımıyla, hem oyunun önemini fark etmişlerdir; hem de çocuklara oyun sırasında nasıl katılabileceklerini öğrenmişlerdir. Örneğin, bir ebeveyn şöyle demiştir: “Farkına vardık: ‘Oyun çocuğun en ciddi işidir’, onun (çocuğun) özelliklerini öğrendik,

sayı saymayı oyun içinde yapmamayı öğrendik ". Bazı aileler ise, çocuklarıyla nasıl oyun oynayacaklarını öğrendiklerini ifade etmişlerdir, "Yani oyun oynamasını dahi daha bilinçli şekilde, biz o kadar bilmiyorduk yani, hadi top oynayalım top oynayalım, ama oynarken konuşmamız gerektiğini bilmiyorduk, konuşarak oynadınız biz öyle bilmiyorduk"; "Neyi yapıp neyi yapmamam gerektiğini, oyun oynarken onu öğrendim...". Oyun oynama becerisi kazanmak, programın ebeveynler üzerindeki etkilerinden biri olmuştur.

- e. *Çocuğa dair umut*: Koruyucu ebeveynlerdeki değişimlerden biri de çocuğa dair umutlarının artması olmuştur. İlk değerlendirmede ebeveynlerin çocuklarıyla ilgili kaygıları daha baskınken ("Bu sürekli hale gelip çocuğun karakterini oluşturacak bir durum olacak diye çok endişeleniyordum"; "Yani diyorum ki annesi babası böyle yapmış şimdi ben de vurursam bu çocuk hiç güveni kalmaz insanlara güvenmez. Aşırı şey olur yani canlı bomba olur"), son görüşmelerde çocukların güçlü yönleriyle ilgili ifadeleri ve geleceğe dair umutları daha fazla ön plana çıkmıştır ("İnsanlarla iletişim konusunda başarılı olacak o belli"; "Sıcak, zeki, esprili, arkadaş canlısı, titiz, düzenli, enerjik, oyunsever..."). Ebeveynlerin ifadelerine bakılarak, ebeveynlerin program boyunca çocuklarıyla ilgili daha bütünsel bir anlayış geliştirdikleri ve gelecek ile ilgili kaygılarının geleceğe dair umutla ve olumlu beklentilerle dengelendiği söylenebilir.

2) Çocuktaki Değişim: Programın çocuklar üzerindeki etkileri

- a. *Davranışsal Değişim*: Çalışmaya katılan tüm ebeveynler ilk görüşmede çocuklarının davranışlarıyla ilgili sorunlar yaşadıklarından bahsetmişlerdir. En sık ifade edilen sorunlardan biri çocuklarının zor durumda kaldıklarında yalan söylemesi olmuştur. Bir ebeveyn durumu şöyle anlatmıştır, "Sen yalan söylüyorsun ve buna kimse inanmaz. Şaka yaptım diyor. O aslında kendi menfaatlerinde çok güzel kıvırıyor". Ebeveynlerin anlatımlarına göre, karşılaşılan diğer bir zorluk ise çocukların aşırı açlıklarıdır. Ebeveynler çocuklarının kendilerini kusturacak kadar çok yemek istemeleriyle nasıl başa çıkabileceklerini bilmediklerini ifade etmişlerdir. Bir aile bu aşırı yemeye sınır koymaları gerekip gerekmediğini sorgulamıştır, "İştahı çok açık bir çocuk ama şeyi bilmiyor, hani doyma şeyini mesela narı aldı onu bitirecek. Seviyor yani yemeği seviyor ama tam noktayı koyamıyor. Hatta geçen çok yemiş okulda hatta sonra midesi bulanmış kusmuş. Onun akşamı işte nar yiyeceğim dedi, bir de çilek koyacağım dedi, ama çilek o hafta çok yedi". Başka bir çocuğun ebeveyni de çocuğunun iştahı ile ne yapacağını bilemediğini ifade etmiştir, "Aslında çok iştahlıydı. Geldiğinde ekmeği zor alıyordum elinden, ama anlatamam size... Şimdi bu ara superman sütleri var ya kakaolu, onlara dadandı içiyor 2-3 tane". İlk görüşmelere göre, ebeveynleri çocuklarla ilgili zorlayan diğer bir konu çocukların geçmiş hayatlarından getirdikleri deneyimler olmuştur. Bu tip konularda ebeveynler hem o an oluşan krizi yönetmek, hem de çocuğun duygusal ihtiyacını anlamak konusunda zorlandıklarını söylemişlerdir. Örneğin bir ebeveyn şöyle demiştir, "Çok uzun süre soğuk suyla yıkandı. Bana geldiğinde kıştı daha çok ve kaynar suyla yıkandığı için eskiden... ve hala mesela bana ne kadar güvenirse güvensin mutlaka elini uzatır sonra girer". Son görüşmelere göre, bu program ile birlikte çocukların zor

davranışlarında önemli bir iyileşme olması tüm ebeveynlerin ortak fikri olmuştur. Bir aile çocuklarının artık yalan söylemediğini ifade etmiştir. Daha önce çizgi film izlemeyi hiç bırakmak istemeyen çocuğun koruyucu ebeveynleri ise şöyle demiştir, “*Mesela o çizgi film şeyi o kadar kalmadı, ondan biraz kendini kopardı*”. Çocuğunun yoğun öfke içeren davranışlarından dolayı zorlanan ebeveyn, agresif davranışlarındaki değişimlerden bahsetmiştir, “*Genel olarak baya iyi, şiddet durumu baya bir azaldı*”. İlk görüşmede, bir ebeveyn çocuğunun okulda problemleri davranışlar sergilediğini şu şekilde anlatmıştır, “*Okulda çok sorun yaşadı, ben o zaman onu tanıyamadım... Hiç yerinde oturmayan, sürekli dolaşan, kurallara uymayan...*”. Çalışmanın sonunda aynı ebeveyn şu şekilde konuşmuştur, “*Ya çok yeni şey oldu teşekkür aldım okuldan onunla ilgili ilk defa... Bu programa başladığımızda o uçak yapıp pet şişeleri duvara atan bir çocukken şimdi derse daha çok katılıp anlamaya çalışıyor*”. Bazı zor davranışlar ise bir değişim göstermemiştir ama aileler onlarla baş etme yolları bulmuştur, “*Aşırı inatçı dediğim dedik çaldığım düdüğü. Onunla cebelleşmeyeceksin, yani zorlukla bir şey yaptırılmaz ona*”.

- b. *Duygusal Değişim*: Çalışmadaki altı aile de çocuklarındaki bağlanma sorunlarından bahsetmiştir. Ailelerin ilk görüşmelerdeki ifadelerine göre, bazı çocukların yoğun ayrılık kaygısı gösterdiği öğrenilmiştir. Bir çocuğun anaokulundaki ilk günü koruyucu aileden ayrılmak istemediği için oldukça zorlu geçmiştir, “*Çok ağlamış, çok ağlamış. Annem niye gitti diye. Ondan sonra servise şey yaptık... Annem de binecek servise annem de gelecek. Anne sen de bineceksin... Sen niye gelmiyorsun anneciğim ama sen niye gelmiyorsun, gelmelisin birlikte oynamalıyız...*”. Diğer ebeveynler de ayrılık konusunda benzer zorluklardan bahsetmişlerdir. En sık bahsedilen zorluk uyku zamanındaki zorluk olmuştur. Bütün katılımcı ebeveynler çocuklarının kendileriyle uyuduklarından bahsetmişlerdir: “*Üçümüz yatınca da hoşuna gidiyor. Bazen üçümüz yatıyoruz, geliyor üçümüz yatalım mı diyor, masal okuyun diyor*”. Çalışmadaki koruyucu ebeveynlerin, çocuklarıyla birlikte uyumayı çocuklarının geçmiş bağlanma ihtiyaçlarını karşılamak için ilk adım olarak gördükleri gözlemlenmiştir. Çalışma sürecinde koruyucu ebeveynler ve çocukları arasındaki bağlanma ilişkisinde önemli ilerlemeler olmuştur. Bir ebeveyn son görüşmede bu durumu şöyle tanımlamıştır, “*Göz temasımız çok oldu, sevgi bağımız daha da güçlendi*”. Çocukların da koruyucu ebeveynlerinin yanında güvende hissettikleri görülmüştür. Oyun seanslarından birinde bir çocuk koruyucu ailesinin evi için ‘kalpten bir ev’ tanımını kullanmıştır. Bütün katılımcılar tarafından ifade edilen bir diğer ortak tema çocuğun duygu düzenleme konusundaki zorluklarıyla ilgili olmuştur. Kritik dönemlerde ihmal ve istismara maruz kalmış olmaları, çocukların duygu düzenleme becerilerini kısıtlamış ve yoğun duygu anlarını duygu patlamaları şeklinde deneyimlemelerine sebep olmuştur. Çocuğunun öfke nöbetleriyle mücadele eden koruyucu ebeveynlerden biri çocuğuyla yaşadığı kriz anlarını şöyle anlatmıştır, “*Bunu alabilir miyim diyor, alamazsın dediğimde sadece ağlıyor bağılıyor markette*”. Benzer şekilde, bir başka aile yaşadıkları krizi şu şekilde ifade etmiştir, “*Kalkın yatıyoruz dedim televizyonu kapattım. Vay efendim sen televizyonu nasıl kapatıyorsun bağılıyor çağırıyor, ağlıyor bağılıyor,*

kızıyor bir şeyler yapıyor". Programdan sonra çocukların duygularının çeşitliliğinde ve yoğunluğunda da değişimler olmuştur. Örneğin, bir ebeveyn en başta çocuğunun istediğini elde etmek için kendisini çok zorladığından ve bunu yapmaktan başka seçeneği yokmuş gibi hissettiğinden bahsetmiştir, *"Korkuyorum aç televizyonu diyor... Yani korkuyorum diyor, yanımda dur bırak diyor, onu kullanıyor"*; ancak süreç içinde bu konuda büyük bir değişim olduğunu söylemiştir, *"İlk zamanlara göre şimdi ben onu melek olarak görüyorum, anlatmıştım size öfke ve nefret doluydu, kin doluydu insana. Bir kere kaşları böyleydi, resmini göstermişim ya (kaşlarını çatar), şöyle bir kaştı. Şimdi baya yumuşadı"*.

- c. *Gelişimsel Değişim*: Koruyucu ebeveynler hem koruyucu aile oldukları andan itibaren, hem de program boyunca çocuklarının fiziksel, bilişsel ve sosyal gelişmelerinin hızla ilerlediğinden bahsetmişlerdir. Örneğin, bir ebeveyn çocuğun kendileriyle yaşamaya başladıktan sonra gösterdiği fiziksel büyüme hakkında konuşmuştur, *"Aldığım zaman altı aylık gibi görünüyordu ama bir yaşındaydı, hemen altı ay sonra hemen toparladı, altı ay sonra kendi yaş kilosuna geldi"*. Ebeveynler aynı zamanda çocuklarının kendileriyle yaşamaya başladıktan sonra bilişsel ve dil becerilerinin de büyük gelişim gösterdiğini ifade etmişlerdir, *"Geldiğinde ona kadar bile sayamıyordu ama şimdi İngilizce bile sayıyor"*; *"Bana ilk geldiğinde otuz kelimedenden fazla kelime bilmiyordu, kendini çok ifade edemiyordu, ne yemek yediğini bilmiyordu, bunlar üzerinde çok aşama kaydettik"*. Ayrıca, son görüşmede programdan sonra da çocukların gelişimlerinde önemli ilerlemeler olduğu belirtilmiştir. Bir ebeveyn son görüşme sırasında çocuğunun akademik gelişimi hakkında şöyle demiştir, *"İngilizcesi sıfırdı, şimdi çok iyi öğrendi, sınıf seviyesinde... Daha çok şey biliyor artık, çekingenliği gitti, güveni arttı"*. Bir başka ebeveyn de çocuğunun bilişsel ve akademik becerileri hakkında benzer bir ilerlemeden bahsetmiştir, *"Sayı sayamıyordu mesela, buradan sonra saymaya başladı, unuttuyordu"*. Bazı çocuklarda ise gelişim daha çok sosyal ve ilişkisel becerilerde olmuştur, *"Alıştı, gelişti. Sadece bu odayla da sınırlı değil dışarıda da aynı. Parka gittiği zaman dışarıda diğer çocuklarla oynamaya başladı... Herkesle arkadaş oluyor bu aralar... Benim de arkadaşım var diyor, sayıyor onları"*; *"Daha sıcak bize. Kulağına bir şey söyleyeceğim deyip öpüyor, eskiden öpmüyordu, boynuma atlıyor"*; *"Belediye bunları bir sağlık taramaya götürüyor. Bir sürü okul da birlikte gidiyor. Oradan özürlü, saldırgan bir çocuk varmış agresif bir çocuk ama özürlü. Herkes çocuktan kaçmış, o onun ayakkabısını giymesine yardım edip ayakkabıyı giydirip onu sakinleştirene kadar servis beklemiş, çıkmamış. Ve başka okuldan hiç tanımadığı çocuğu. Herkesin çok dikkatini çekmiş. Özellikle yani şey demiş oradaki görevli doktor velisiyle mutlaka ben tanışmak isterim, nasıl bir mucize bu ne yaptı da yarattı diye"*. Ailelerin ifadelerine bakılarak, çocukların hem koruyucu aileye yerleştirildikten sonra hem programa katıldıktan sonra farklı gelişim alanlarında ilerlemeler gösterdikleri görülmektedir.

Nicel Bulgular

Müdahalenin çocuklar üzerindeki etkisini nicel olarak ölçmek amacıyla çocukların semptomları, bağlanma süreçleri ve oyun kapasiteleri müdahaleden önce ve sonra standart ölçeklerle değerlendirilmiştir. Bulgular, çocukların programdan önceki ve sonraki durumlarını değerlendirmek

amacı ile SPSS programında (IBM Corp., 2015) Wilcoxon Signed Rank Test yöntemi ile analiz edilmiştir. Analize, çocukların davranış, bağlanma ve oyun puanları dahil edilmiştir. Değişkenlere dair Wilcoxon Rank Test sonuçları Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2. Wilcoxon Rank Test Sonuçları

	Pre-Median (IQR)	Post-Median (IQR)	Wilcoxon Rank Test Z=	df	p
CBCLstres	55.5 (9)	52 (10)	-0.37	6	.72
CBCLiçedönük	60 (11)	53.5 (18)	-0.84	6	.40
CBCLdışadönük	55 (15)	53 (17)	-0.14	6	.89
CBCLtoplam	57 (14)	52 (20)	-1.21	6	.23
CBCLkaygı	59 (9)	51 (5)	-1.75	6	.08
CBCLsomatizasyon	60 (12)	60 (11)	-0.14	6	.89
CBCLkaçınma	55.5 (9)	53.5 (9)	0	6	1
CBCLduygusaltepki	52.5 (11)	53 (10)	-0.18	6	.85
CBCLuykusorunları	56 (11)	51.5 (5)	-1.63	6	.10
CBCLagresyon	54.5 (12)	53 (11)	-0.18	6	.85
CBCLdikkatsorunları	59.5 (11)	55 (15)	-0.55	6	.58
ASCTgüvenli	1 (1)	1.5 (1)	-1	4	.32
ASCTkaçıngan	3 (4)	3.5 (3)	-1.41	4	.16
ASCTkaygılı	1 (1)	1 (1)	0	4	1
ASCTdağınık	3.5 (3)	2 (3)	-1.41	4	.16
Oyunhayalgücü	2 (2)	2.5 (1)	-2	6	.05*
Oyunorganizasyon	1.5 (2)	2 (1)	-2	6	.05*
Oyundetaylandırma	1.5 (2)	2 (1)	-2	6	.05*
Oyunrahatlık	2.5 (3)	3 (1)	-1.47	6	.14

* p < .05

Müdahaleden sonra semptomlarda önemli bir değişim olmasa da, özellikle kaygı puanları olmak üzere, bütün CBCL skalalarında bir düşüş görülmektedir. Yalnızca kaçınma alt ölçeği bu düşüşe dahil değildir. Yani, müdahale programından sonra çocukların semptomlarında (özellikle kaygılarında) anlamlı olmasa da bir düşüş eğilimi olmuştur; kaçınma davranışları ise programdan öncesiyle aynı kalmıştır. Çocukların bağlanma süreçlerini inceleyen ASCT testinden de müdahale öncesi ve sonrası için anlamlı sonuçlar elde edilememiştir. Sonuçlar ayrıntılı incelendiğinde dağınık bağlanmada anlamlı olmayan bir düşüş, güvenli ve kaçınan bağlanmada anlamlı olmayan bir yükseliş gözlemlenmektedir. Diğer yandan, çocukların oyun kapasitelerinde anlamlı bir artış görülmektedir. Müdahale sonrası değerlendirmede, çocukların oyununun daha fazla hayal gücü ve sembolizasyon içerdiği, oyununun organizasyonunun daha az parçalı olduğu ve oyunun daha fazla detaylandırılabilirdiği gösterilmiştir. Oyun değerlendirme alt ölçekleri arasında yalnızca rahatlık için anlamlı bir sonuç bulunamamıştır.

Özet olarak, çalışmadan elde edilen bulgular şunlardır: 1) Oyun seanslarına dair gözlemsel bulgular ebeveyn-çocuk etkileşimindeki gelişmeleri göstermiştir. Sürecin sonlarına doğru oyun seansları

içerisinde ebeveyn ve çocuklar arasında daha oynusu ve neşeli etkileşim anları gözlemlenmiştir. Koruyucu ebeveynlerin çocuklarına uyumlanabilmeleri, çocukların da ebeveynlerine karşı daha açık oldukları görülmüştür. 2) Ebeveyn görüşmelerinin nitel analizinden elde edilen bulgulara göre programdan sonra ebeveynlerin çocukların zor davranışlarıyla daha iyi başa çıktıkları görülmüştür. Ebeveynler bu görüşmelerde, programdan sonra çocuklarının bazı zor davranışlarının devam ettiğini ama bu davranışların yoğunluğunun ve sıklığının azaldığını, aynı zamanda kendilerinin de bu davranışlarla başa çıkacak yollar geliştirebildiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca, müdahaleden sonra koruyucu ebeveynlerle yapılan son görüşmeler, çocuklara dair ilk görüşmeye göre daha olumlu ve daha umutlu ifadeler içermektedir. 3) Nitel veri ebeveynlerin çocuklarını anlayabilme ve çocuklarına dair zihinselleştirme becerileri konusunda önemli gelişmeler sunmaktadır. Bu bulgu, hem ebeveynlerin son görüşmedeki anlatımlarından, hem de müdahalenin etkileri ile ilgili ifadelerinden elde edilmiştir. 4) Hem nitel hem nicel analiz sonuçlarına göre müdahaleden sonra çocukların sembolik oyun kapasitelerinde önemli gelişmeler olmuştur. 5) Nicel bulgulara göre çocukların bağlanma süreçlerinde anlamlı bir değişim olmamıştır; fakat bazı ebeveynler müdahaleden sonra çocuklarıyla bağlanma ilişkilerinin güçlendiğinden bahsetmiştir. 6) Nicel veriye göre çocukların semptomlarında bir azalma olmamıştır; fakat nitel veri semptomların bittiğine veya azaldığına dair bulgular sunmuştur.

TARTIŞMA

Çalışmada adaptasyon sürecindeki koruyucu aileleri destekleyecek önleyici bir psikolojik müdahale programının etkililiği ve uygulanabilirliği incelenmiştir. Süreci kapsamlı bir şekilde değerlendirebilmek için sonuçlar hem nicel hem nitel yöntemlerle analiz edilmiştir. Sonuçlara göre, müdahale programının en önemli etkileri çocukların oyun kapasitesi ve ebeveynlerin zihinselleştirme kapasiteleri üzerinde olmuştur.

Çalışmanın bulguları, Stovall ve Dozier (1998)'in önerilerini desteklemektedir: çocuklar geçmiş travmatik bağlanma deneyimleri nedeniyle zor davranışlarda bulunabilir ve ebeveynler bu davranışların altındaki ihtiyaçlara duyarlı bir şekilde cevap veremedikleri için koruyucu ebeveynler ve çocuk arasında olumsuz ilişki döngüleri oluşabilir. Çalışmadaki birçok koruyucu aile zorlayıcı ebeveyn-çocuk ilişki döngülerinden bahsetmiştir. Ebeveynlerin çocukların sıkıntılı davranışları karşısında duyarlı olmaları ve bu davranışların altında yatan ihtiyaçları fark etmeleri, çocukları daha güvenli hissettirerek onlardan destek alabilmek için sıkıntılarını daha sağlıklı yollarla ifade etmelerine yardımcı olacaktır. Ancak, birçok koruyucu aile bu zorlayıcı görev için hazır değildir; çünkü onlardan yalnızca duyarlı olmaları değil, aynı zamanda terapötik olmaları beklenmektedir (Hughes, 1999). Bu nedenle, literatür, koruyucu ailelerin çocuklarının zor davranışlarının altında yatan ihtiyaçlarını anlamalarına ve bu davranışlar karşısında çocukların ihtiyaçlarını karşılayabilecek alternatif yanıtlar geliştirmelerine yardımcı olacak eğitimleri ve destekleyici müdahale programlarını şiddetle önermektedir (Stovall ve Dozier, 1998). Bu çalışma, ebeveynlerin bu yöndeki becerilerine odaklanan bir terapi müdahalesi sunmuştur ve nitel bulgular ebeveynlerin programdan bu anlamda

faydalandığını göstermiştir. Bütün katılımcı aileler, programın çocuklarını daha iyi anlamalarına yardım ettiğini ve duyarlı etkileşim yollarını öğrettiğini ifade etmiştir. Program aynı zamanda ebeveynlerin yansıtıcı işlev becerilerine odaklanmıştır. Fonagy (1999)'nin yansıtıcı işlev tanımı ve Walker (2008)'in koruyucu ailelerde geliştirilmesi gereken becerilere dair önerileri (çeşitli duyguları yönetebilme, travmaların çözülümü, yansıtıcı işlev becerileri) doğrultusunda, ebeveynlerin hem kendilerindeki hem başkalarındaki duygu ve düşünceler için esnek düşünebilme ve davranışların altındaki içsel nedenleri anlayabilme becerilerinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Sonlandırma görüşmelerinde, neredeyse bütün katılımcı ebeveynler çocukların görünen davranışlarından değil, davranışların altında yatan olası duygu ve düşüncelerden bahsetmiştir. Ayrıca, ilk ve son değerlendirme arasında çocukların semptomlarında anlamlı bir değişim olmamasına rağmen, ebeveynlerin çocuklarının zor davranışlarına dair söylemleri son görüşmede önemli oranda azalmıştır. Bu, ebeveynlerin gelişen zihinselleştirme ve yansıtıcı işlev becerilerinin, çocuklarının zor davranışlarıyla başa çıkmalarına yardımcı olduğunu göstermektedir. Bu ilerlemelerde etkisi olan birçok faktör olabilir. İlk olarak, katılımcı ebeveynler koruyucu ailedeki çocukların psikolojik dinamiklerine ve zor davranışlar karşısında ebeveynlik becerilerine dair ayrıntılı bir psikoeğitim almışlardır. Ayrıca, oyun seansları esnasında terapistin varlığında çocuklarının içsel dinamiklerini gözlemlene ve ebeveynlik becerilerini pratik etme imkânı bulmuşlardır. Zor davranışlar ve yoğun duygular karşısında terapistin çocukla etkileşimini gözlemlene onlara bir model teşkil etmiş ve o anlarda nasıl davranmaları konusunda bir rehber olmuştur. Son olarak, kendi aile dinamiklerine, ebeveyn olarak güçlü yönlerine ve üzerinde çalışmaları gereken becerilere dair farkındalık kazanarak ebeveynlik becerilerini güçlendirmişlerdir.

Çalışmadaki önemli bir diğer bulgu çocukların oyun kapasiteleriyle ilgilidir. Oyunun çocukların bilişsel, fiziksel, sosyal ve duygusal gelişimlerinde ve iyi oluş hallerinde önemli bir rolü vardır. Sembolik oyun, çocukların öznel deneyimlerini ifade ettikleri başlıca ifade kanalıdır (Chazan, 2001); ancak, yoğun stres çocukların oyun kapasitelerine ket vurabilmektedir (Winnicott, 1971). Önceki çalışmalar travmatik deneyimlerin, çocukların olayları sembolize etme kapasitelerini ve oyun aktivitelerini bütünleştirme becerilerini engelleyerek, oyun kapasiteleri üzerinde olumsuz etkileri olduğunu göstermiştir (Cooper, 2000; Gordon, 1993). Bu bağlamda, bu çalışmadaki çocukların ilk değerlendirmedeki düşük oyun kapasiteleri literatürle uyumludur. Birçok katılımcı çocuk, programa düşük sembolik oyun kapasitesi puanlarıyla başlamıştır; fakat müdahale boyunca çocukların sembolizasyon kapasiteleri güçlenmiş ve sürecin sonunda daha oyuncu ve neşeli bir tutum içinde karşılıklı sembolik oyuna girebildikleri gözlemlenmiştir. Sembolik oyunun iyi oluş üzerindeki rolü göz önüne alındığında, sembolizasyon becerilerindeki artışın çocukların kaygı verici meselelerle daha iyi bir şekilde başa çıkmalarına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, ihmal ve istismara maruz kalmış çocuklar için oyun-odaklı terapi yaklaşımları literatürde önemli bir yer kaplamaktadır. Örneğin, istismar mağduru çocuklar için oyun terapileri önerilmektedir (Gil, 1991). Bu doğrultuda, bu çalışma oyun ortamında destekleyici terapi ilişkisi eşliğinde çocukların travmatik deneyimleri ile çalışmalarına

yardım etmeyi amaçlayan önleyici bir oyun terapi müdahalesi sunmayı amaçlamıştır. Ayrıca, çocukların zor ve yoğun duygular içeren sembolik oyunu sırasında ebeveynlerin odadaki varlığı hem çocuklar hem ebeveyn-çocuk ilişkisi için destekleyici bir unsur olmuştur. Son değerlendirmede oyun değerlendirme puanlarının bir tanesi dışında hepsinde anlamlı bir ilerleme görülmüştür. Anlamlı değişim göstermeyen *Rahatlık* alt ölçeğinin sabitliğinin sebebi çocukların bu alt ölçekteki puanlarının programın başında zaten yüksek olması olabilir. Bu nedenle, ilk ve son puanları arasında büyük bir değişim olmaması beklenen bir durumdur. Bütün bunlar göz önünde bulundurularak, bu çalışmanın, çocukların oyun kapasitelerini güçlendirici bir müdahale programı sunarak koruyucu aile literatürüne önemli bir katkıda bulunduğu söylenebilir.

Önceki çalışmalar koruyucu ailede büyüyen çocukların hayatları boyunca daha fazla bağlanma ve davranış sorunları gösterdiklerine dair bulgular sunmuştur (Bowlby, 1980; Minnis, vd., 2006). Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar bu bulgularla uyumludur; çocukların semptomlarına ve bağlanma modellerine dair sonuçlar programdan sonraki CBCL ve ASCT puanlarında anlamlı farklılıklar göstermemektedir. Çalışmanın hipotezlerinden biri programdan sonra çocukların semptomlarında ve bağlanma modellerinde gelişmeler bulmaktır, fakat sonuçlar bu hipotezi doğrulamamıştır. Bunu açıklayan farklı nedenler olabilir. İlk olarak, program yalnızca altı aile ile uygulanmıştır. Bu sayı nicel analiz için oldukça düşüktür. Nitel verideki ailelerin söylemlerine ve nicel verideki anlamlı olmayan küçük değişimlere bakılarak, daha büyük bir örneklem ile anlamlı sonuçlar elde edilebileceği düşünülmektedir. Bir diğer neden, müdahale süresinin kısalığı olabilir. Semptomlar ve bağlanma modelleri diğer alanlara kıyasla daha az değişken olabilir. Yani, on dört haftalık bir süreç, ebeveynlik becerileri ve oyun kapasitesindeki ilerlemeler için yeterli olabiliyorken, semptomların azalması ve bağlanma modellerindeki gelişmeler için yetersiz kalıyor olabilir. Programdan sağlanan faydalar doğrultusunda duyarlı ve destekleyici ebeveynlerle geçirilen daha uzun bir süre, koruyucu ailedeki çocukların işlevsel olmayan davranışlarının ve bağlanma modellerinin yerine daha uygun yollar bulmalarına yardımcı olabilir. Keck ve Kupecky (1995) ciddi bağlanma sorunları olan çocuklarla yapılan terapinin hızlı bir onarım değil, bir başlangıç sıçraması olduğunu söylemiştir. Yani, ebeveynlerin müdahale sürecinde gelişen zihinselleştirme kapasiteleri, çocuklara devamlılığı olan duyarlı bir bakım sunmalarına olanak sağlamaktadır; bu da uzun vadede çocukların bağlanma sorunlarının ve gelişimsel açıklarının onarılmasına yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda, programın ebeveynlik becerilerinde ve sembolik oyun kapasitelerinde sağladığı gelişimler, semptomlarda ve bağlanma modellerinde uzun vadedeki olumlu değişimler için başlangıç noktası olmuş olabilir. Bunu tespit edebilmek için, müdahale programını içeren daha uzun süreli boylamsal çalışmalar yapılmalıdır.

Koruyucu ailelik, son yıllarda Türkiye'deki çocuk koruma sistemleri içinde en çok tercih edilen hizmetlerden biri olmuştur ve ruh sağlığı çalışanları tarafından odaklanması gereken bir alandır (Karataş, 2007; Yolcuoğlu, 2009). Diğer ülkelerde koruyucu ailelerin deneyimlerini inceleyen ve onları desteklemek için kanıta dayalı müdahale programları sunan çeşitli çalışmalar vardır; fakat Türkiye'deki uygulama ve araştırmalarda bu alanda önemli bir açık vardır. Bu çalışma, koruyucu

aileleri desteklemek amacıyla sunduğu kanıta ve teoriye dayalı yarı-yapılandırılmış müdahale programıyla bu boşluğu doldurmayı amaçlamıştır. Çalışmanın sonuçları, programın koruyucu ailelerdeki ebeveyn-çocuk ilişkisi, ebeveynlik becerileri ve çocuğun sembolik oyun kapasitesi üzerindeki etkililiğini göstererek Türkiye'deki literatür ve uygulama için önemli bulgular sunmaktadır. Programın, koruyucu ailelerin adaptasyon sürecinde klinik çalışmacılar tarafından uygulanması koruyucu ailelikteki olumsuz sonuçlar için önleyici olacaktır.

SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye'deki koruyucu ailelerin uyum sürecinde ebeveyn-çocuk ilişkisini güçlendirmek için oluşturulmuş önleyici ve destekleyici ilk akademik müdahale çalışmasıdır. Çalışmadan elde edilen bulgular, müdahale programının ebeveyn-çocuk ilişkisi, ebeveynlik becerileri ve çocukların sembolik oyun kapasiteleri üzerinde etkili olduğunu göstermiştir. Çalışma, koruyucu aileler için oluşturulmuş önleyici müdahale programının pilot sonuçlarını sunarak Türkiye literatürüne akademik ve klinik anlamda katkı sağlamaktadır.

ÇALIŞMANIN KISITLILIKLARI

Hem nicel hem nitel veriler kullanılması ve farklı taraflardan (ebeveynler, çocuklar, terapist) veri toplanması çalışmanın güçlü yönleri arasındadır; fakat çalışmada bazı kısıtlılıklar da vardır. Çalışmada terapötik süreç ve katılımcıların faydası öncelik olarak alındığı için, araştırma kısmı birtakım zayıflıklar içermektedir. Örneğin, katılımcıların sürece dair deneyimlerinin derinlemesine incelenmesi amaçladığı için nitel veriler daha ön plandadır; bu nedenle kullanılan örneklem nicel analizler için yetersizdir. Daha büyük bir örneklem sayısal verileri daha güçlü kılabilirdi. Ayrıca, müdahale programı, yazarlardan biri olan tek bir terapist tarafından uygulanmıştır. Bu durum, terapist özelliklerinin sonuçlar üzerindeki karıştırıcı etkisini azaltsa da örneklem sayısının kısıtlılığı da göz önüne alındığında çalışmanın genellenebilirliğini sınırlamaktadır. Bir diğer metodolojik kısıtlılık içsel geçerlilik ile ilgilidir. Çalışmada kontrol grubu kullanılmadığı için çalışmanın içsel geçerliliği düşüktür. Aynı zamanda, son değerlendirme, uygulama sürecinin son seansında yapılmıştır. Bu seansta, çocuklar bir süredir gördükleri terapistten ve oyun odasından ayrılacakları için ayrılık kaygısının tetiklenmesi çok muhtemeldir. Tetiklenen kaygı, çocukların son değerlendirme performanslarına yansımış olabilir. Bu da, son değerlendirme puanlarının çocuğun genel durumundan daha farklı sonuçlar vermesine sebep olmuş olabilir. Bu durumun kontrol edilerek süreç boyunca veri toplanması çalışmadan elde edilen son değerlendirme verilerinin geçerliliğini arttırabilir. Metodolojinin güçlendirilmesi için programın farklı terapistler tarafından kontrol grubu da kullanılarak daha büyük bir örnekleme süreç araştırması şeklinde uygulanması gerekmektedir.

Çalışmanın veri ve analiz yöntemleri ile ilgili de bazı kısıtlılıkları vardır. Bu çalışmada alınan izinler kapsamında kamera ve ses kaydı yapmak mümkün olmadığı için bütün analizler seans notları üzerinden yapılmıştır. Bu da çalışmadaki en önemli bulgulardan biri olan oyun kapasitesi ölçümlerini kısıtlamıştır. Örneğin, oyun değerlendirme ölçeğinin duygusal alt ölçekleri kamera kaydı gerektirdiği

için kullanılmamıştır; fakat bu alt ölçekler de bütünsel bir değerlendirme için en az bilişsel alt ölçekler kadar gereklidir. Çocukların sembolik oyun kapasitelerini ölçen birçok standardize ve kapsamlı yöntem bulunmaktadır; ancak hepsi kamera kaydı gerektirmektedir (Kernberg, Chazan ve Normandin, 1998; Scheider ve Canes, 2006). Çalışmadaki bir diğer önemli bulgu ebeveynlik becerileri ile ilgilidir; fakat bu alanda nicel bir veri toplanmamıştır. Nitel veriler ebeveynlerin zihinselleştirme ve yansıtıcı işlev kapasitelerinin arttığını ve ebeveynlik streslerinin azaldığını öne sürmüştür; fakat çalışmanın nicel kısmı daha çok çocuktaki ilerlemelere odaklandığı için ebeveynlerdeki bu gelişmelere dair destekleyici bir sayısal veri sunulmamıştır. Ebeveynlerin zihinselleştirme seviyelerini nicel olarak ölçmenin farklı yöntemleri literatürde sunulmuştur. Örneğin bir yöntem, bu ebeveynlik becerisini ebeveynlerin konuşmaları üzerinden sistematik şekilde kodlayarak ölçmektedir (Fonagy vd., 1998). Bir başka yöntemde ise ebeveynler tarafından doldurulan ölçekler kullanılmaktadır (Fonagy vd., 2016; Luyten vd., 2017). Sonraki çalışmaların bu yöntemleri kullanarak bu alanda nicel veriler toplaması bu çalışmadaki bulguların genellenebilirliği açısından önemlidir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma için İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin etik kurulundan (İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu, Proje No: 2016-20024-046, Değerlendirme Tarihi: 4 Ekim 2016) onay alınmıştır. Çalışma ve araştırma süreci T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bilgisi, izni ve kuralları çerçevesinde yürütülmüştür. Katılımcılar sürece ve haklarına dair ayrıntılı bir şekilde bilgilendirilmiş ve kendilerinden gönüllü bir şekilde çalışmaya katılmak istediklerine dair sözlü ve yazılı onam alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Achenbach, T. M. (1991). *Manual for the child behavior checklist /4-18 and profile*. Burlington, VT: University of Vermont, Department of Psychiatry.
- Achenbach, T. M., ve Rescorla, L. A. (2000). *Mental health practitioners' guide for the Achenbach System of Empirically Based Assessment (ASEBA)*. Burlington: University of Vermont, Department of Psychiatry.
- Adkins, T., Luyten, P., ve Fonagy, P. (2018). Development and preliminary evaluation of Family Minds: A mentalization-based psychoeducation program for foster parents. *Journal of Child and Family Studies*, 27(8), 2519-2532.
- Baysal, A. E. (2017). *Koruyucu Aile Uygulamaları ve Sonuçları: İstanbul Örneği* (Masters Dissertation, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi).

- Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss, volume 3: loss; sadness and depression*.
- Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development*. sage.
- Bretherton, I., Ridgeway, D., ve Cassidy, J. (1990). Assessing internal working models of the attachment relationship: An Attachment Story Completion Task for 3-year-olds. In T. Greenberg, D. Cicchetti, & E.M. Cummings (Eds.), *Attachment in the Preschool Years: Theory, Research, and Intervention*. University of Chicago Press: Chicago, IL.
- Chazan, S. E. (2001). Toward a nonverbal syntax of play therapy. *Psychoanalytic Inquiry*, 21(3), 394-406.
- Cooper, R. J. (2000). The impact of child abuse on children's play: A conceptual model. *Occupational Therapy International*, 7(4), 259-276.
- Erdal, L. (2014). Türkiye'de sosyal politika ve koruyucu aile hizmet modeli. *Sosyoekonomi*, 22(2), 171-192.
- Erol, N., ve Şimşek, Z. (2010). *Okul çağı çocuk ve gençler için davranış değerlendirme ölçekleri el kitabı*. Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Eyberg, S. (1988). Parent-child interaction therapy: Integration of traditional and behavioral concerns. *Child & Family Behavior Therapy*, 10(1), 33-46.
- Fein, G. (1987). Pretend play: Creativity and consciousness. P. Gorlitz & J. Wohlwill (Eds.), *Curiosity, imagination, and play* (ss. 281–304). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Fonagy P. (1999). *Transgenerational Consistencies of Attachment: A new theory*, Developmental and Psychoanalytic Discussion Group, American Psychoanalytic Meeting, Washington, DC.
- Fonagy, P., Luyten, P., Moulton-Perkins, A., Lee, Y.W., Warren, F., Howard, S., Ghinai, R., Hearon, P. ve Lowyck, B. (2016). Development and validation of a self-report measure of mentalizing: The reflective functioning questionnaire. *PLoS One*, 11(7), e0158678.
- Fonagy, P., Target, M., Steele, H. ve Steele, M. (1998). *Reflective-functioning manual, version 5.0, for application to adult attachment interviews*. London: University College London.
- Gil, E. (1991). *The healing power of play: Working with abused children*. New York: Guilford Press.
- Gordon, D. E. (1993). The inhibition of pretend play and its implications for development. *Human Development*, 36(4), 215-234.
- Granot, D. ve Mayseles, O. (2001). Attachment security and adjustment to school in middle childhood. *International Journal of Behavioral Development*, 25(6), 530-541.
- Hays, D. G., ve Singh, A. A. (2011). *Qualitative inquiry in counseling and education*. New York, NY: Guilford Press.
- Hughes, D. (1998). *Building the bonds of attachment*. Northvale, NJ: Jason Aronson.
- Hughes, D. (1999). Adopting children with attachment problems. *Child Welfare*, 78(5), 541-560.
- IBM Corp. (2015). *IBM SPSS Statistics for Macintosh, version 23.0*. Armonk, NY: Author.

- Jernberg, A. (1984). Theraplay: Child therapy for attachment fostering. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 21(1), 39-47.
- Karataş, K. (2007). Türkiye’de Çocuk Koruma Sistemi ve Koruyucu Aile Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of Society & Social Work*, 18(2).
- Kaugars, A. S. ve Russ, S. W. (2009). Assessing preschool children's pretend play: Preliminary validation of the Affect in Play Scale-Preschool version. *Early Education and Development*, 20(5), 733-755.
- Keck, G. ve Kupecky, R. (1995). Adopting the hurt child: Hope for families with special needs. *Colorado Springs, CO: Pinon*.
- Kernberg, P. F., Chazan, S. E. ve Normandin, L. (1998). The Children’s Play Therapy Instrument (CPTI): Description, development, and reliability studies. *The Journal of Psychotherapy Practice and Research*, 7(3), 196- 207.
- Luyten, P., Mayes, L. C., Nijssens, L. ve Fonagy, P. (2017). The parental reflective functioning questionnaire: Development and preliminary validation. *PLoS one*, 12(5).
- Minnis, H., Everett, K., Pelosi, A. J., Dunn, J. ve Knapp, M. (2006). Children in foster care: Mental health, service use and costs. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 15, 63–70. doi:10.1007/ s00787-006-0452-8.
- Redfern, S., Wood, S., Lassri, D., Cirasola, A., West, G., Austerberry, C., Luyten, P., Fonagy, P., ve Midgley, N. (2018). The Reflective Fostering Programme: background and development of a new approach. *Adoption & Fostering*, 42(3), 234-248.
- Roy, P., Rutter, M. ve Pickles, A. (2000). Institutional care: Risk from family background or pattern of rearing? *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 41, 139–150.
- Rubin, K., Fein, G. ve Vandenberg, B. (1983). Play. P. Mussen (Ed.), *Handbook of child psychology* (Vol. 4, ss. 693–774). New York: Wiley.
- Russ, S. W. (2004). *Play in child development and psychotherapy: Toward empirically supported practice*. New York: Routledge.
- Schneider, C. ve Jones, E. E. (2006). *Child psychotherapy Q-Set Coding manual*. Berkeley: University of California. Unpublished manual.
- Schofield, G. ve Beek, M. (2005) Providing a secure base: parenting children in long-term foster family care. *Attachment & Human Development* 7(1): 3-26.
- Sinclair, I., Wilson, K., ve Gibbs, I. (2000) Supporting Foster Placements: Report two. York: Social Work Research and Development Unit, University of York.
- Singer, D. G. ve Singer, J. L. (1990). *The house of make-believe: Children’s play and the developing imagination*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Steward, D. S. ve O'Day, K. R. (2000). Permanency planning and attachment: A guide for agency practice. *Handbook of Attachment Interventions (Second Edition)* (ss. 147-167).
- Stovall, K. C. ve Dozier, M. (1998). Infants in foster care: An attachment theory perspective. *Adoption Quarterly*, 2(1), 55-88.

- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Koruyucu Aile Yanında Bakımı Sağlanan Çocuk Sayısı İstatistikleri. Erişim adresi <https://ailevecalisma.gov.tr/chgm/istatistikler/>
- Uluç, S. (2005). Okul öncesi çocuklarda benliğe ilişkin inançlar, kişilerarası şemalar ve bağlanma ilişkisinin temsilleri arasındaki ilişki: Ebeveynlerin kişilerarası şemalarının ve bağlanma modellerinin etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Walker, J. (2008). The use of attachment theory in adoption and fostering. *Adoption & Fostering*, 32(1), 49-57.
- Winnicott, D. W. (1971). *Playing and reality*. London: Tavistock.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2009). Türkiye'de Çocuk Koruma Sisteminin Genel Olarak Değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(18).